

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 08445

SHIMON DUBNOV

M. Mandelman

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

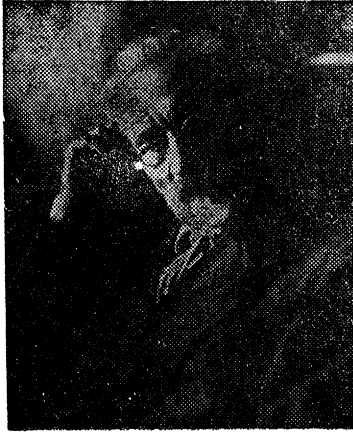
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

משה מאנדעלמאן

שמעון דובנאָוו

און זיין לעבנס־זוערק

„די זועלט-געשיכטע פון יידישן פאלק“

(צום הונדערטסטן געבוירנטאג פון ש. דובנאָוו)

וואָס איז דען דער צוועק און ציל פון שרייבן געשיכטע?

נאַציאָנאַלע געשיכטע איז דער קאָלעקטיווער זכרון פון א פּאָלק. די מענטשלעכע ציוויליזאַציע דאָמירט זיך פון מאַמענט ווען מ'האַט אויסגע- פונען די מיטלען און מעטאָדן אויף צו געדענקען, אז אַיז דור זאָל קאָנען איבערגעבן דעם צווייטן דור זיינע דערפארונגען, איבערלעבונגען און איינ- דרוקן.

אקוראט ווי די יחידישע מענטש-אנטוויקלונג איז באזירט אויף גע- דענקען, געדענקען אויסצומירן — אויפן סמך פון דערפארונג — דאָס וואָס קען אים ברענגען שטאַדן און אויפצוהאַלטן און פלעגן די דערפארונגען, וואָס ברענגען אים נוצן, אזוי אויך דער נאַציאָנאַלער קאָלעקטיוו. דאָס פּאָלק, דאַרף לערנען פון דערפארונגען היינט אויסצומירן דאָס וואָס איז נישט גינסטיק פאַר זיין נאַציאָנאַלער אַנטוויקלונג און זאָרנן צו שטאַרקן די מיטלען, וואָס באַגינסטיקן זיין נאַציאָנאַלן זיין.

פון דעם נעכטן, דעם אַמאָל, קען מען לערנען צו פאַרשטיין בעסער די דערשיינונגען און געשעענישן פון היינט און מיט דעם ליכט פון היינט אַריינדריינגען אין די פאַרבאָרגענישן פון דעם ווייטרווייטן אַמאָל.

יידן האָבן אָבער, ווייזט אויס נישט געוואָלט געדענקען — זייער אַ סך כראַניקעס זענען פאַרלוירן געוואָרן — און מ'האַט ווייזט אויס אויך באַוווסט זיניק נישט געוואָלט פאַרצייכענען, געדענקען. ווי דער יחיד וויל פאַרגעסן דאָס שלעכטע, נישט-אַנגענעמע. און אַ פנים צוליב דער נטיה טאַקע ביי יידן האָט מען עס אונז אזוי אָפט אַנגעזאָגט: „זכור“. „זכור ימות עולם, בינו שנות דור ודור, שאַל אָביך ויגדך זקינך ויאמרו לך“ (האזינו, פרשה ל"ב, פסוק ז'). אין „שמות“, אין סדרה „בשלח“ פרשה י"ז פסוק י"ד שטייט:

„ויאמר י'אל משה כתב זאת זכרון בספר ושם באַזני יהושע... „זכור את אשר עשה לך עמלק!“ (תצא, פרשה כ"ה פסוק י"ז).

דער תנא ר' שמעון בן גמליאל זאָגט (אין מסכתת שבת י"ג ע"ב) „שאם באנו לכתב אין אָנו מספיקים“ — אויף פאַרשרייבן אַלע צרות וואָלט נישט געקלעקט קיין צייט.

דער רמבם ווידער האלט גאר, אז געשיכטע שרייבן איז נישט מער ווי „איבוד זמן בהבל“ — פארלירן צייט אויף פוסטע זאכן.

מהאי טעמא טאקע איז ביזן אויפקום פון דער מאָדערנער יידישער היסטאָריאָגראַפיע — אין די 20-30 ער יאָרן פון 19-טן י"ה — קען מען ביי יידן אָנצײלן קוים עטלעכע צענדלינג ערנסטע היסטאָרישע, אָדער ריכטיג גער, כראָנאָגראַפישע ווערק.

צו די עלטסטע יידישע געשיכטע־קוועלן געהערן: „ספר מלחמות י"י“; „ספר הישר“ — ביידע דערמאָנט אין חומש — די ספרים אַליין זענען פאַר־לוינדן געוואָרן. אין „שמואל“ ב/, „מלכים“ ב' און „דברי הימים“ ב' ווערן דערמאָנט די קיניגלעכע הויף־כראָניקעס: „דברי הימים למלכות ישראל“ און „דברי הימים למלכות יהודה“. אויך די דאָזיקע ווערק זענען פאַרלוירן געוואָרן.

דאָס ערשטע באַדייטנדיקע היסטאָרישע ווערק וואָס טראָגט מער אַ וועלטלעכן כאַראַקטער איז דאָס „ספר השמונאים“ — דאָרט ווערט באַש־ריבן די געשיכטע פון די השמונאישע מלחמות. דער פאַראַסער איז אומ־באַקאַנט. דאָס דאָזיקע ספר אָבער געהער צו די „ספרים הצונים“ — צו די אַפאָקריפן.

דער ערשטער באַרימטער און פון אַלעמען אָנערקענטער וויכטיגער יידי־שער היסטאָריקער איז יוסף בן מתתיהו הכהן (אן אָפּשטאַמיקער פון די השמונאים) — באַקאַנט אין דער וועלט מיטן נאָמען יאָזעפּוס פלאַוויוס. (געבוירן געוואָרן אין יאָר 37 פון אונזער צייטרעכנונג, געשטאָרבן אין יאָר 95 — 25 יאָר נאָכן צווייטן חורבן). ער איז דער גרעסטער יידישער היסטאָרי־קער פון דער אַלטער צייט. זיינע צוויי ווערק: „די יידישע אַלטערטימער“ און „די מלחמות פון די יידן“ — דאָס ערשטע אין צוואַנציק טיילן און דאָס צווייטע אין זיבן טיילן דעקן די יידישע געשיכטע פאַר אַ פּעריאָד פון העכער צוויי טויזנט יאָר.

„די מלחמות“ איז די איינציקע פּולשטענדיקע געשיכטע פון דעם גרוי־סען אויפשטאַנד און דעם העראַישן קאַמף, וואָס דאָס קליינע יידישע פּאָלק האָט געפירט קעגן דער גרעסטער מאַכט פון יענער צייט — די מעכטיקע רוימישע אימפעריע.

אכצן יאָר שפּעטער האָט ער אָנגעשריבן זיין גרויס ווערק: „די אַלטער־טימער“.

זיין אויטאָביאָגראַפיע „מײן לעבן“, אין וועלכער ס'געפינט זיך אַ סך היסטאָריש מאַטעריאַל איז אָנגעשריבן געוואָרן ביים סאַמע סוף פון זיין לעבן, אין יאָר 95.

גרויס איינפמערקזאמקייט און זאגאר פאפולאריטעט, אפילו ביו צו אונזער צייט, איז זיין הייסע אפאלאגיע פון יידן און יידישקייט, וואס טראגט דעם נאָמען „קעגן אפּיאָן“. דאָס איז א זייער עלאָקווענטע פארטידיקונג פון יידן און יידישקייט. די הויכע קוואַליטעט פון דערדאָזיקער אפּאלאגיע האָט גורם געווען, אז זי זאָל — אין פארשידענע לשונות — אויפגעהיט ווערן דורך דורות.

זיינע געשיכטלעכע ווערק האָבן א סיסטעם און א באַשטימטע מעטאָדע; דע; רייך אין מאַטעריאל און ער צימירט ברייט די היסטאָרישע ליטעראַטור פון יענער צייט — פון נישטריידן.

נאָך פלאַוויוסן ביו די קרייז-צוגן איז נישט געווען קיין איין ערנסטער יידישער היסטאָריקער.

אין מיטלעלטער איז זייער פארשפרייט געווען דער „יוסיפון“ — דאָס איז א קאָמפּילאציע — נאָכגעמאכט פלאַוויוסן, — געמישט מיט לעגענדעס אין אנדערע פון א סך אנדערע קוועלן. ס'איז אָבער געשריבן זייער פארביק און מיט האַרץ — דער מחבר אומבאקאנט. אָנהייב 16-טן י"ה איז עס אויך דערשינען אין יידיש. דאָס האָט גורם געווען, אז דער „יוסיפון“ איז געוואָרן א פאָלקס-ספר; ס'האָט זיך געפונען, אפילו אין אונזער צייט, אין א סך יידישע שטיבער אין די ספרים-אַלמערס צוזאַמען מיט די הייליק פּרומע ספרים.

אָנהייב 16-טן י"ה איז שטאַרק פאָפּולער געווען ביי יידן דער „שבת יהודה“ פון שלמה איבן ווערנא. דאָרט ווערן באשריבן די רדיפות אין שפּאַן ניע און די באַרימטע רעליגיעזע דיספּוטן דאָרטן.

אין די לעצטע יאָרן איז באקאנט געוואָרן — א דאָנק דער איבערזעצונג פון א. ליפּינער אויף יידיש — אן אַלט היסטאָריש ווערק געשריבן אויף פאָרטוגעזיש. דער מחבר איז שמואל אוסקווע און דער נאָמען פון היבור: „א טרויסט פאר ישראל אין זיין צער“. ס'איז געשיכטע געמישט מיט פאָעזיע.

דער וויכטיגסטער יידישער היסטאָריקער אין 16-טן י"ה איז יוסף הכהן פון אַוויניאַן. דער מחבר פון „דברי הימים למלכות צרפת ואותומן“ און „עמק הבכה“ וועגן יידישן מאַרטירערטום זינט חורבן ירושלים ביו זיין צייט. דעם „עמק הבכה“ האָט דער מחבר פאַרענדיקט אין יאָר 1575, איז אָבער כמעט דריי הונדערט יאָר אָפּגעלעגן אין כתב יד, ערשט אין 19-טן י"ה איז דאָס דאָזיקע ווערק אָפּגעדרוקט געוואָרן.

אין דער זעלבער צייט — אין די יאָרן 1573-1575 — באַווייזט זיך א נאָך וויכטיק היסטאָריש-פּילאָזאָפּיש-ווערק אין דריי בענדער, מיט א שאַרף קריטישער און וועלטלעכער טענדענץ, דער „מאָר עיניים“ פון עזריה דע-

ראָסי, עזריה מן האדומים. ער האָט דער ערשטער באקענט די יידישע וועלט מיט די ווערק פון פילאָן אלעקסאנדראָני, וואָס זענען געווען אזויפיל יאָרן אינגאנצן פאַרנעסן; מיט דער סעפטואַגיאַנטא — תרגום השבעים. אין דעמאָך זיגן ווערק האָט ער זיך דערלויבט צו קריטיקירן אַ ריי פון די אינגעשטעל־טע טראַדיציעס. די רבנישע וועלט האָט דעריבער זיין ספר אַריינגעלייגט אין חרם אַרײַן. ערשט סוף 18-טן י"ה האָבן די „מאספים“ עס אַרויסגע־געבן.

אַ וויכטיג בוך איז „צמח דוד“ (1592) פון דוד גאַנז אין פראַג. דאָס איז אַ כראָניק פון יידישע גדולים און פון יידישע און אלגעמיינע געשעע־נישן זינט דעם אלטערטום ביז זיין צייט.

מ'וואָלט געקענט אויסרעכענען נאָך ענלעכע ווערק, וואָס זענען אלע אָבער ווייט פון דעם וואָס מיר פאַרשטייען היינט מיטן טערמין „געשיכטע“. מערס־טנס זענען עס כראָניקעס אָפט געמישט מיט מעשיות און פאַנטאַזיעס, נישט באַזירט אויף דאָקומענטאַר מאטעריאַל.

געשיכטע מיינט אָבער נישט אַן אָנזאַמלונג און פאַרצייכענונג פון פאַקטן, מ'מוז קענען אויסגעפונען דעם פאַדעם, וואָס זאָל די פאַקטן צו־נויפונדן. מ'דאַרף פון דעם הויפן פאַקטן, געשעענישן און דערשיינונגען קענען אויסטיילן דאָס כאַראַקטעריסטישע, וואָס ס'מערקט זיך אין לויף פון פאַלקס־געשיכטלעכער אַנטוויקלונג. דאָס מיינט האָבן אַ באשטימטע גע־שיכטס־פילאָסאָפיע. און אויב מ'דערט פון געשיכטס־פילאָסאָפיע דאַרף מען אין דער יידישער היסטאָריאָגראַפיע אונטערשיידן די מערב־איראָפּעאישע שיטה פון דער מזרח־איראָפּעאישער שיטה.

די באַרינדער פון דער מערב־איראָפּעאישער שיטה זענען די גרופע דייטשיש־יידישע געלערנטע, וואָס האָבן אין די 20-30 יאָרן פון 19-טן י"ה געלענט דעם יסוד פאר דער אזויגערופענער „חכמת ישראל“. זיי זענען:

ד"ר יוס־טוב ליפמאַן צונץ אָדער מער באַקאַנט ווי לעאָפּאָלד צונץ, איז זאַק מאַרקוס יאָסע, אברהם גייגער, זכריה פּרענקעל, שי"ר ראַפּאַפּאָרט, יעקב ברייך, דוד קאַסעל, אייזיק הערש ווייס, לוֹדוויג פּילפּסאָן און נאָך אַנדערע.

צונץ ווערט באַטראַכט ווי דער פּאָטער פון דער יידישער וויסנשאַפּט. צונצם פאַרדינסטן פאַר דער יידישער געשיכטע־פאַרשונג זענען פון גרויס באַדייטונג. ער איז געווען דער גרינדער אין 1819 — אַ צייט פון געדיכטער דייטשישער רעאַקציע — פון באַרימטן „פאַראיין פאַר קולטור און וויסנ־שאַפּט פון יידן“ (אויף דייטש: „פּעראיין פיר קולטור אַנד וויסענשאַפּט דער יודען“). אין די יאָרן 1822-1823 זענען אַרויס עטלעכע נומערן פון זשורנאַל „צייטשריפט פאַר וויסנשאַפּט פונם יידנטום“ אונטער צונצם דע־

דאקציע. זיינע ווערק זענען: „רשיו"ם לעבן", אין וועלכן ער האָט זייער קלאָר אַרויסגעברענגט די תקופה ווען ס'איז געבוירן געוואָרן די רבנישע ליטע-ראטור אין מיטלעלטערלעכן פראנקרייך. א וויכטיג ווערק איז זיין „גאָמעס-דינסטלעכע פאָרטרגענע דער יודען", ווו ער גיט א שאַרפן אַנאַליז פון אַגדה, און מדרש ווי אויך די געשיכטע פון יידישער גאָמטדינסט פון עזראָם צייטן אָן ביזן סוף מיטלעלטער. ער האָט דער ערשטער אַריינגעברענגט א סך ליכט אין דער אומקלאָרסטער תקופה פון יידישקייט. אין דעם ווערק „צור גע' שיכטע אונד ליטעראַטור" אַנטפלעקט ער די איצרות פון מאָראַל אין דעו' רבנישער יידישקייט און אין דער רעליגיעזער פילאָסאָפיע. דאָס איז געווען אַן אַרויסדרוה צו די מערסטע פון יענע „אויפגעקלערטע", וואָס האָבן געוואָלט נישט מער ווי צו לעסטערן יידישקייט. קלאַסיש איז געבליבן ביז היינט זיין גרויס ווערק וועגן דער סינאָגאָגאלער פּאָעזיע אין מיטלעלטער. דאָרטן האָט צונג באַארבעט די געשיכטע פון פּיוט, די פּאָעזיע פון קדושים, די האַרצ-רייסנדיקע סינות און סליחות, וואָס מ'האָט מתקן געווען אין די יאָרן פון גרויסע פּאָלקס-אומגליקן.

מיט גרויס התלהבות שרייבט ער: „אויב ליידן האָט שטאַפלען האָט דאָס פּאָלק ישראל דערגרייכט דעם העכסטן שפיץ. אויב מ'ווערט איידעלער, וואָס מער מ'ליידט און וואָס שטאַרקער מ'טראַגט דאָס איבער, איז דאָס פּאָלק ישראל דאָס איידעלסטע פּאָלק אין דער וועלט. אויב רייך הייסט א ליטעראַטור, וואָס האָט געגעבן עטלעכע טראַגעדיעס, איז וואָס איז שוין צו זאָגן פון אַ טראַגעדיע, וואָס דויערט שוין אזויפיל הונדערטער יאָרן; אַ טראַגעדיע ווו די העלדן גופאָ זענען די שוישפילערס און זיי שפילן די טראַג-געדיע פאר אַלע פעלקער און דורות לאַנג".

און דאָך קומט דער זעלבער צונג צום אויספיר, וואָס איז גילטיק גע' ווען דאן ביי דער מערב-אייראָפּיאישער יידישער אינטעליגענץ, אז אין יאָר 135, ווען ס'איז דורכגעפאלן דער ברי-כוכבאָ אויפשטאָנה, ווערט איר גענטלעך פאַרענדיגט די געשיכטע פון יידישן פּאָלק, ווייל אַ צעשפּליטערט פּאָלק האָט נישט קיין געשיכטע.

צונצם שולד-חבר איזאַק-מאַרקוס יאָסט (1793-1860) האָט אין דער זעלבער צייט זיך פאַרמאָסטן אויפצובויען דעם בנין פון יידישער געשיכטע צו וועלכן צונג האָט געקליבן ווערטפול מאַטעריאַל. אין די יאָרן 1820-1829 האָט יאָסט באַוווּן אַרויסצוגעבן ניין בענדער „געשיכטע דער איזראַעליטן פון די חשמונאים ביז אונזערע טעג".

יאָסט, באַאיינפלוסט פון די אידיען פון זיין צייט, אַ מעסיקער אַסימי-ליאַטאָר, אַ רעפּאָרמער, אַן אפּאָלאָגעט, האָט ער נאַטירלעך דאָס אַלץ אַרייני-געוועבט אין זיין געשיכטע, וואָס באַזירט זיך אָפּט אויף ווייניק קאָנטראַד-קירט און קריטיש-אַנאַליזירט מאַטעריאַל. איר זעט דאָרטן נישט קיין לע'

בעדיק פאָלק, וואָס ראַנגעלט זיך פאר זיין קיום, וואָס זוכט מיט כלערליי תּחבולות גובר צו זיין די פּאָליטישע עקאָנאָמיש ווירטשאַפּטלעכע פּראָבלעם מען, וואָס זענען דאָך אומבאדינגטע פּאקטאָרן אין דער געשיכטלעכע אַנט-וויקלונג פון א פּאָלק.

אנדה און מדרש, וואָס זענען דאָך פּאקטיש דער אָנגעזאמלטער פּונעם פּאָלק וועלט־באַנעם אין זיינע יאָסטס, אויגן נישט מער ווי פּוּסמע בבאָ-מעשיות.

לויט יאָסטן האָבן יידן ווי א פּאָלק אויפּגעהערט צו עקזיסטירן צוזאַ-מען מיטן חורבן בית־שני. איצט שטעלן די טרענער פון תּורת־משה פּאָר בלויז אן „אויסגעברייטערטע רעליגיאָנסגענאָסענשאַפּט“.

אברהם גייגער (1810-1874) האָט צו זיבעצן יאָר געמאכט א קריטישן פירוש אויף דער משנה; אין 1833 פּאַרעפּנטלעכט א מאָנאָגראַפּיע „וואָס האָט מחמד גענומען ביים יידנטום?“ 1835 אָנגעהויבן ארויסצוגעבן „ווי-סענשאַפּטלעכע צייטשריפט פיר יידישע טעאָלאָגיע“.

אין די דאָזיקע יאָרן, ווען ער איז געווען ראבינער אין וויסבאדען איז ער געווען פון די פּלאמינסטע קעמפער פאר רעפּאָרם־יידישקייט. מיט דעם ראַציאָנאַליסטישן קאלט־וויסנשאַפּטלעכן מעסער האָט ער געפּראוויט דורכ-פירן די אָפּעראַציע איבער דעם טראַדיציאָנעלן יידישן דרך החיים.

זיין אַניווערזיטעט־חבר, ר' שמשון רפאל הירש (1808-1888) דער שפּעטערדיקער זייל פון דער פּראַנקפורטער אָרטאָדאָקסיע האָט אָבער פּאַר-פירט קעגן אים און די אַנדערע רעפּאָרמער א זייער שאַרפע מלחמה אין ווארט און אין שריפט.

אין די „ניינצן בריוו וועגן יודענטום“ אין „חורבן וועגן די פליכטן פון יידן אין גלות“ אין די דאָזיקע און אַנדערע שריפטן פּאַרטיידיגט הירש מיט גרויס אייפער דאָס דורותדיקע יידישקייט; קעמפט מיט ציין און נעגל פאר יעדן פּאַרהייליקטן דין נישט נאָר אין דער תּורה נאָר אויך אין שילחן ערוך; יעדער מנהג אפילו איז ביי אים הייליק און מ'טאר אים נישט מבטל מאַכן.

בידע, דער ראַדיקאַלער רעפּאָרמער גייגער און דער עקסטרעמער קנאי פון דער אָרטאָדאָקסיע הירש שטימען אָבער איין, אז יידן זענען נאָר א רעליגיעזע גרופּע נישט קיין נאַציע. יידן זענען טיילן פון די ארומיקע נאָר-ציאָנאַל פּאָליטישע בונדן — ד"ה זיי זענען דייטשן אין דייטשאַנד, פּראַנץ צוויין אין פּראַנקרייך וכדומה. ביי זיי הייסט עס, איז עס רעכט געווען יידן זאָל זיך גאַציאָנאַל אַסימילירן. זיי האָבן נישט באַגריפּן צו וואָס דאָס קאָן דערפירן — צו פּולער פּאַרשמעלצונג צווישן די אַנדערע פעלקער. זיי האָר-בען פּאַרזען, אז ווען מ'צעברעכט די פּאַס קאָן מען דעם וויין נישט איינ-

האַלטן — בלייבט נישט קיין לעבעדיק פּאַלק ווי אַ באַזונדערער קולטור היסטאָרישער טיפּ, בלייבט אויך נישט קיין ייִדישקייט.

חוז די דערמאָנטע האָבן געשריבן ערנסטע אַרבעטן, גרעסערע מאָנאָ-גראַפיעס וועגן דער ביבל, תּלמוד, גאָנים וכדומה דער דרעזדענער ראַבי-נער זכריה פּרענקעל, שו"ר ראַפּאָפּאָרט, יעקב ברוי, דוד קאַסעל, אייזיק הערש ווייס, לודוויג פּיליפּסאָן און אַ דיי אַנדערע.

די טענדענץ פון די אַלע פּאַרשונגען איז געווען אַן אַפּאָלאָגעיִשע דערווייזן די גרויסקייט פון ייִדישן גייסטיקן שאַפּן; באַווייזן דעם יחוס פּונד וואַגען מ'שטאַמט און אַז מ'פּאַרדינט דעריבער די עמאַנציפּאַציע, די רעכט פון בירגער אין די לענדער וווּ מ'לעבט. מ'האַט גלאַראַפּיציורט, געשילדערט אין די ליכטיגסטע פּאַרען, דעם גאָר ווייטן עבר אינגאַרינדיק באַוויסטזייַט ניק דאָס גייסטיקע שאַפּן פון איצט און אויסמינדיק צו רעדן פון לעבעדיקן ראַנגלעדיקן פּאַלק, די אַזויגערופענע „אַסטרוידן“, וועמען די דאָזיקע אויפֿ-געקלערטע לייט האָבן פּיינט געהאַט און לַגמרי נישט געוואָלט אומקוקן זיך אויף זייערע לייַדן און פּריידן.

אַנהייב צווייטער העלפט 19-טן י"ה (1851) איז דערשינען אַ ספר מיט גאָר אַ נייעם קוק אויף דער געשיכטלעכער אַנטוויקלונג פון ייִדישן פּאַלק. כ'האַב אין זינען דעם „מורה נבוכי הזמן" פון ר' נחמן קראַכמאַל (געב. אין בראַד 17-טן פעברואַר 1785, געשט. אין טאַראַנאָפּאָל 31-טן יולי 1840).

דאָס דאָזיקע ווערק, וואָס איז — אַראַנק לעאָפּאָלד צונצן — דערשינען ערשט ערף יאָר נאָכן מחברס טויט, ברענגט צום ערשטן מאל אַרויס די ייִדי-שע היסטאָרישע קאָנצעפּציע: ייִדן, אַ גייסטיקע גאַציע, וואָס קען נישט אַרייַנגעפאַסט ווערן אין די ענגע גרענעצן פון אַ באַשטימטער געאָגראַפּישער פּאַ-זיציע אָדער אין אַ באַשטימטן צייַט-אַפּשניט. ייִדן זענען אַן אייביקייט, ווי די וועלט אין איר גאָרעד יצירה. דעמאָזיגן גרונט-עדאַנק וואָס דובנאָוו האָט שפּעטער מיט פּופּציק יאָר, אַזוי ברייַט, מיט וויסנשאַפּטלעכע מעטאָדן אַדורכגעפירט אין זיין צען-בענדיקער געשיכטע פון ייִדישן פּאַלק, וועגן וואָס עס וועט זיין אַ רייד שפּעטער אַביסל.

לייַט קראַכמאַלס קאָנצעפּציע פּאַרנעמט דער גאַנצער פּרינציפּ דעם צענטראַלן פּונקט אין יעדן קולטור-היסטאָרישן פּראָצעס, „יעדער נאַציאָ-נאַלער קיבוץ — דערקלערט קראַכמאַל — לייַגט אַרויף אויף אַלע קולטור-עלע-מענטן, וואָס ער זאַמלט אין זיך אויף, דעם אייגנאַרטיגן שטעמפל פון זיין גייסט, פון זיין „איך"-נוסח. און טאַקע אַטדי אַלע אינדיווידועל-ספּעציפּי-שע פּאַרען און ניואַנסן, וואָס די קולטור-אוצרות באַקומען ביי יעדן פּאַלק באַזונדער, זענען עס דער תּמצית, דער וויכטיגסטער מהות פון דער נאַציע."

..., צווישן אַלע קולטורן פון די אַנטיקע פעלקער — ווייזט קראַכמאַל אָן,

טיילט זיך אויס מיט איר אייגנארטיקייט די קולטור פון יידישן פּאָלק. ביי יעדער אַנדער פּאָלק האָט זיך זיין קולטור אנטפלעקט אין באַגרענעצטע, איינזייטיקע פארמען; ביי איינעם אין דאָס העכסטע קריטעריום, די מאָס פון אַלע ווערטן געווען שיינקייט (די גרייכן), ביים אַנדערן, גבורה (רוימען) אאז"וו, און לויט די דאָזיקע באַגריפן זענען אויך געפורעמט געוואָרן די „אלהי האומה“, די געמער וואָס יעדעס פּאָלק האָט זיך געשאפן. דאָס יידישע פּאָלק אָבער האָט — אויף די העכערע שטאַפלען פון זיין קולטורעלער אַנטוויקלונג — נישט געלאָזט זיך באַנגיגענען מיטן באַגרענעצטן און איינזייטיקן, נאָר געווענדט זיך אויסשליסלעך צום אַבסאָלוטן און אַנווערטסאַלן.

„...דאָס כאַראַקטעריסטישע אין דער נאַציאָנאַלער קולטור פון דעם יידישן פּאָלק כאַשטייט אין דעם, וואָס זי איז, אין משך פון איר היסטאָרישער אַנטוויקלונג, איבערגעוואָקסן די ענגע נאַציאָנאַלע גרענעצן, און האָט זיך דערהויבן צו אַנווערטסאַלן פאַרנעם“.

„...דער גייסט פון אַנווערטסאַלן און אַבסאָלוטן צו וועלכן דאָס יידישע פּאָלק האָט זיך דערהויבן האָט אים געמאַכט אומשטערבלעך, אומאַפהענגיק פון מלוכה־גרענעצן און באַשטימטער טעריטאָריע, און דערפאַר, ווען נבוכדנצרס היילות האָבן צעשמערט דאָס קיניגרייך פון יהודה, האָט זיך דערמיט נישט פאַרענדיקט דער לעבנס־וועג פון יידישן פּאָלק, ווי דאָס איז געווען דער גורל ביי אַנדערע פעלקער; דער גורל פון יידישן פּאָלק שפּינט זיך ווייטער“.

קראַכמאַל זעט „די אויסשליסלעכע גייסטיגע קראַפט פון יידישן פּאָלק דוקא אין דעם, וואָס עס איז איבערגעוואָקסן דעם מלוכה — אינסטיטוט און זיין נאַציאָנאַלע קולטור איז נישט צונויפגעבונדן מיט די ענגע גרענעצן פון אַ באַשטימטער טעריטאָריע“.

ווי מ'זעט טרעט קראַכמאַל קלאָר און שאַרף ארויס קעגן דער אידעאָ־לאָגיע פון יאָסע, גייגער און אַנדערע, וואָס נעמען אַוועק ביים יידישן פּאָלק אין דער דיאַספּאָרע דעם כּבּודיקן טיטל נאַציע, דעגראַדירנדיק און פאַר־אָרטיילענדיק צו פאַרשמאַלצן צו ווערן צווישן די פעלקער צווישן וועלכע זיי לעבן.

אן עפּאָכע אין דער יידישער היסטאָריאָגראַפיע בילדעט דאָס גראַנדיעזע ווערק, אין עלף בענדער, אין דייטש, פון פּראָפּעסאָר היינרייך גרעץ (1817-1891), וואָס נעמט ארום די יידישע געשיכטע פון איר ווייטסטער פאַראַנגאָרעננהייט ביזן מיטן 19-טן י"ה.

מיט זיין אַלזייטיגער ערויזציע, שאַרפן אַנאַליטישן חוש, אַנווערטסאַלן קום און מיטן טאַלענט פון אַ גרויסן קינסטלער האָט גרעץ דעקאַנטראַוירט די געשיכטע פון יידן.

זייענדיק א געבוירענער אין פויזן, פוילן, ווו ער האָט זיך אין דער יונגט אָנגעזאפט מיט תורה און יראת שמים האָט גרעץ ביים שרייבן די גע- שיכטע פון יידישן-פּאָלק מיטן חוש, מיטן געפיל דערשפירט דעם סיד פון יידישער פּאָלקס-אַנטוויקלונג. מהאי טעמא שילדערט גרעץ מיט גרויס טא- לענט די ליטעראטור-געשיכטלעכער אנטוויקלונג, וואָס דער יידישער שר- פּערישער געדאַנק האָט ארויסגעבראַכט אין משך פון די עטלעכע טויזנט יאָר. ער האָט אָבער דערביי פאַרקוקט דעם סאַציאַלאָגישן אַספּעקט פון דער יידישער געשיכטע.

כאַראַקטעריסטיש איז, וואָס גרעץ האָט נישט געקענט געפונען קיין איינהייטלעכע באצייכענונג פאר זיין אָביעקט: די ערשטע צוויי בענדער הייסן ביי אים „די געשיכטע דער איזראעליטן“, דער דריטער באנד-„געשיכ- טע דער יודעער“, די ווייטערדיקע „געשיכטע דער יודען“.

גרעץ האָט זיך געהאַלטן אין דער טעאָריע פון צונץ און חברים, אז צוויי פאַקטאָרן דאָמינירן אין דער גלות געשיכטע: פון גייסטיגן שאפן און העל- דיגן מאַטריערטום („גייסטעס אונד ליידענס געשיכטע“). דער הויפט-אינ- זאַלט פינעם פּאָלקס לעבן ווערט רעדוצירט פון איין זייט צו א ליטערא- טור געשיכטע און פון דער צווייטער צו א מאַטריאַלאָגישע, דער היסטאָרי- שער האַרזיאַנט איז אַרומגעצוימט מיט די דאָזיקע גרענעצן.

די דאָזיקע איינזייטיגע אויפפאַסונג פון דער נאָך ביכלישער געשיכטע איז עס ממילאָ גורם אויך איר טיילונג אויף תקופות: די תקופה פון תל- מוד, פון די גאונים, פון די רבנים, פון מיסטיק, פון השכלה, א ריין ליטע- ראַישע טיילונג, אָבער נישט קיין נאַציאָנאַל-געזעלשאַפטלעכע אין ברייטן זינען פון דאָזיקען וואָרט.

אויף דעם אויפן קומט ארויס דאָס פּאָלק ווי א פּאַסיווער סוביעקט, וואָס פאַרמאָגט נישט די אמביציע און ווילן פון אליין באוועסטזיניק צו געשטאַל- טען זיין הווה און באוואַרענען דעם קיום אויף מאָרגן.

די געשיכטע פון דער נייער צייט, וואָס איז בעיקר די געשיכטע פון מזרח-איראָפּיאישן יידנטום, ווערט זייער ווייניג געשילדערט. גרעץ ווייזט ארויס מער ווי אן אומפאַרשטענדעניש פאַרן יידישן לשון און וואָס אין דעם לשון איז געשאפן געוואָרן; ער ווייזט ארויס שנאה און פאַראַכטונג צום „זשאַרגאָן“. גרעץ איז אין די יאָרן פון זיין שאפן שטאַרק באוויקט געווען פון דער סביבה, צווישן וועלכער ער האָט געלעבט און געאַרבעט; ער האָט נישט געוואַגט צו גייען קעגן שטראָם ווי זיין צייט-חבר משה העס.

אָט די דאָזיקע מערב-איראָפּיאישע שיטה אין דער יידישער היסטאָ- ריאָגראַפיע איז געווען אין איינקלאַנג מיט דעם פּאָליטישן איינשטעל פון דער דעמאָלסדיקער מערב-איראָפּיאישער אינטעליגענץ, וואָס האָט פריי-

וויליג אָנגענומען די בארימטע פּאַרמולירונג פון קלערמאַן טאַנער, אויף דער נאַציאָנאַלער פּאַרזאַמלונג אין פּאַריזש, בעת דער גרויסער פּראנציפּל-שער רעוואָלוציע, „יידן ווי אַ פּאַלק גאַרנישט — יידן ווי מענטשן — אַלץ“ דאָס איז געווען דער פּרייז וואָס די גאַרע מערב-אייראָפּיאישע יידישע אויפגעקלערטע וועלט האָט געזאַלט פאַרן זכות צו קריגן גלייכע בירגער-רעכט. סיי די נאַטאַבלען-פּאַרזאַמלונג פון 1806 אין פּאַריזש, ווי אויך נאַ-פּאַלעאַנס, „סנהדרין“ א יאָר שפּעטער האָבן אין אָפּיציעלע דאָקומענטן זיך דערקלערט נאָר ווי רעליגיעזע גרופּן, וואָס נאַציאָנאַל זענען זיי גלידער פון דער נאַציע אין וועמענס לאַנד זיי לעבן. זיי זענען פּראנציפּל פון משה רבי-נוס גלויבן דייטשן פון משה רבינוס גלויבן וכדומה. ס'איז דעריבער נאטיר-לעך געווען, אז די גאַרע געשיכטלעכע פּאַרשונגען, אז דער גאַנצער מין „חכמת-ישראל“ זאָל האָבן אין אויג אַט-דעם אסימילאציע שטאַנדפּונקט. די היסטאָריעגראפיע איז אויך אַוועק מיטן אלגעמיינעם שטראָם און זי האָט זיך מער פּאַרנומען מיטן יודאאיזם, ווי מיט זיין לעבעדיגן שאפּער — מיטן יידישן פּאַלק. שווימען קעגן שטראָם זענען נישט בכוח געווען אפילו אַזעל-כע אַפּוויכער פון דער אלגעמיינ-אָנגענומענער דאָגמע, ווי גרעץ.

ערשט די טיפע איבערקערעניש אינם נאַציאָנאַלן זעלבסט-באוויסטיין, וואָס כאַראַקטעריזירט אונזער תקופה, האָט ארויסגערופן א געהעריגע עני-דערונג אויך אין דער אויפפאַסונג פונעם היסטאָרישן פּראָצעס. נאָך דער סעקולאַריזאציע פון יידישן נאַציאָנאַלן געדאַנק האָט געמוזט אויך קומען די סעקולאַריזאציע פון דער היסטאָריעגראפיע. עס הייבט אָן רייה צו ווערן א נייע אויפפאַסונג פון דער יידישער געשיכטע, וואָס שטימט מער מיט איר אמתן אינהאַלט און פאַרנעם.

עס ווערט קלאַר, אז דאָס פּאַלק האָט אין משך פון יאָר-טויזנטער נישט נאָר „געדענקט און געליטן“, נאָר עס האָט אויך, ביי די פאַרשידענסטע באַ-דינגונגען, געבויט זיין לעבן ווי א באזונדערער סאָציאַלער אָרגאַניזם, און אז אויספאַרשן דעם דאָזיקע פּראָצעס פון זיין לעבן — דאָס איז די הויפּט-אויפגאַבע פון אונזער היסטאָריעגראפיע.

* * *

שמעון דיבנאָוו (געב, 18-טן סעפטעמבער 1860-געשט. 31-טן דעצ. 1941) האָט דער ערשטער געשריבן די געשיכטע פון יידן, ווי א לעבעדיג פּאַלק, וואָס קעמפט און ראנגלט זיך פאַר מאטעריעלן און גייסטיגן קיום.

דובנאָוו גיט זיך אָפּ רעכנשאפט וועגן די באזונדערע שוועריקייטן פון יידישער געשיכטע-שרייבונג. פיר טויזנט יאָר געשיכטע פון אַ פּאַלק, וואָס לעבט צעזייט און צעשפּרייט איבער לענדער און קאָנטינענטן; צווישן פאַר-שידענע סביבות און כלערליי קולטור-השפּעות; א קליינער טיעוט אין אַ

פרעמדע וועלט און דאך אן איינהייט! א פאלק! די געשיכטע פון יידישן פאלק — זאגט דובנאָוו — איז אויסגעשפּרײט כמעט אויפן גאַנצן שטח פון דער קולטור־וועלט און אין גאַנצן „משך פון היסטאָרישן לעבן פון דער מענטשהייט“. דובנאָוו רופט דעריבער זיין ווערק „וועלט־געשיכטע פון יידישן שפּן פאלק“, באַצײכענענדיק דערמיט די איינהייט פון דעם יידישן קאָלעקט־טיוו, דורך דורות, מיט אן אייגענער וועלט־געשיכטע.

דובנאָוו גיט זיך אָפּ אַ השבון, אַז מחמת דעם, וואָס יידן לעבן צעש־פּרײט איבער דער גאָרער וועלט, מוז מען ביים שרייבן יידישע געשיכטע, אין זײַנע האָבן די סיטואַציע און לעבנס־באַדינגונגען פון די פעלקער און לענדער וווּ יידן האָבן געלעבט און לעבן איצט. דובנאָוו גיט דעריבער אין זײַן געשיכטע אָפּ גענוג פּלאַץ פאַר די פּאָליטישע תנאים פון געגעבענעם לאַנד, די סאָציאַלע פאַרהעלטענישן אין דער אלגעמײנער געזעלשאַפט; די עקאָנאָמיש־ווירטשאַפטלעכע באַדינגונגען, דערביי האָט ער אויך שטענדיג פאַרן אויג די אלגעמײנע לאַגע אין דער וועלט.

דובנאָוו'ס הויפּט־הנחה וואָס ער האָט אַוועקגעלייגט אין זײַן גרויס ווערק איז „דער אָביעקט פון דער וויסנשאַפטלעכער היסטאָריעגראַפיע איז דאָס פאלק, דער נאַציאָנאַלער אינדיווידיאַום, זײַן אנטשטיאונג, וואָסס אין קאמף פאַר עקזיסטענץ“.

דובנאָוו ווענדעט אָן דעם עוואָלוציע־מעטאָד ביים פאַרשן און שילדערן די געשיכטעלעכע אנטוויקלונג פון יידן ווי א פאלק. „דורך א לאַנגער רײ יאָרהינדערטער טײַלט זיך אויס פון דער אַרומיקער פעלקער־סביבה פון אלטן מזרח דער ציערשט פאַרמלאָזער פאלקס־עמבריאָן, ער נעמט אָן א באַשטימט טע נאַציאָנאַלע געשטאַלט, ער שאַפט און פאַרלירט א מלוכה, ארבעט אויב־נאַרטיק איבער די אויפגענומענע עלעמענטן פון דער אלגעמײנער קולטור און הויבט זיך אויף אין זײַן גײסטיקן שאַפן צו נביאישע הויכן“... „דער מאַמענט ווען דער נאַציאָנאַלער טיפּ נעמט אָן זײַן ענדגילטיקער פאַרם, פאלט צונויף מיטן מאַמענט פון ערשטן פּאָליטישן חורבן (גלות בבל). דער צווייטער פּאָליטישער חורבן, אונטער די קלעפּ פון רוים, רופט ארויס ביים צעברעקלען פאלק נייע פאַרמען פון קאמף פאַר זײַן נאַציאָנאַלער איינהייט: דער דראַנג צו אויטאָנאָמען לעבן צו א מאַקסימום סאָציאַלער און קולטור־רעלער אייגנאַרטיקייט נעמט אָן שוין נישט מלוכה־שע, נאָר אַנדערע געזעל־שאַפטלעכע פאַרמען. צום דאָזיקן ציל ווערט צוגעפאַסט די גאַנצע גײסטי־קע טעטיקייט פון דער נאַציע: דער יודאאיזם ווערט געפאַרעמט לויט דעם סאָציאַלער עקזיסטענץ פון פאלק, אָבער נישט פאַרקערט“.

דובנאָוו ווענדעט אויך אָן אין זײַן געשיכטע דעם פּרינציפּ פון סינ־טעז. ער זוכט און באַמיט זיך אויפצודעקן די אלגעמײנע וועגן און צילן פון היסטאָרישן לעבן פון פאלק, אין דער וואַנדלונג פון יאָרהונדערטער אין

פארשידענע לענדער; ער אנטדעקט דעם אַרנאַנישן צוזאַמענהאַנג צווישן די ברכמייילן פון צייט און רוים, אין משך פון דער פירטויזנטיאַריקער עוואָלוציע פון דער נאַציע.

דובנאָוו האָט געשריבן זיין געשיכטע פון יידישן פּאָלק האַבנדיג כסדר אין אויג, אז די פיר טויזנטיאַריקע יידישע געשיכטע איז א יי נ ע, זי איז נישט פונאנדערצעטיילן. דובנאָוו דערווייזט אז „סיי אין מלוכהשן און סיי אין גלותדיגן פּעריאָד פון זיין געשיכטע איז דאָס יידנטום א בולט אויסגעדריקטער טיפֿנאַציע, און נישט בלויז אַ רעליגיעזע גרופע צווישן אַנדערע נאַציעס. די דאָזיקע אייביק־לעבעדיקע נאַציע האָט תמיד און איר מעטום פארטיידיגט איר אויטאָנאָמע עקזיסטענץ סיי אין געזעלשאַפטלעכן לעבן, סיי אויף אַלע געביטן פון קולטור־שאפן“.

... „דער „גלות“ וואָס איז שטאַרק אנטוויקלט געווען נאָך אין די צייטן פון מלכות יהודה האָט אומעטום זיינע אויטאָנאָמע קהלות און אין א סך ערטער אויך צענטראַלע זעלבסט־פארוואַלטונג־אַרנאַנען, אייגענע געזעצער־בערישע און געריכטלעכע אינסטיטוציעס (סנהדרין, אקאדעמישע און פא־טריארכן אין דער רוימיש־ביזאַנטישער פּאַלעסטינע; עקזיליאַרכן, גאַונים און געזעצגעבערישע אקאדעמיעס אין בבֿל; קהלות און ועדים אָדער קהלה־סימען אין פּוילן און ליטע).“

להיפוך דער מערב־איראָפּיאַישער שיטה האַלט זיך דובנאָוו ביי דער מער וויסנשאַפטלעכער קאָנצעפציע, די סאָציאָלאָגישע. אין גרונט פון דער דאָזיקער קאָנצעפציע ליגט דער געדאַנק, אז „דאָס יידישע פּאָלק איז תמיד און אומעטום געווען דער סוביעקט, דער אקטיווער שאַפער פון זיין געשיכ־ע נישט נאָר אין גייסטיגן נאָך אויך אין סאָציאַלן לעבן“

דובנאָוו ווענדעט אָן די דאָזיקע סאָציאָלאָגישע קאָנצעפציע אויך ביים אויסטייטשן די גאָר אַלטע יידישע געשיכטע. ער שרייבט אין דער קהרמה צום ערשטן באַנד: „ביים ליכט פון דער סאָציאָלאָגישער אויפפאַסינג ווערט אויך פארשטענדלעך די אַנטינאָמיע פון נאַציאָנאַליזם און אוניווער־סאַליזם, דער קאַמף צווישן פּאַליטישן און גייסטיקן מאָמענט אין דער טע־טיקייט פון די ביבלישע נביאים. דער דאָזיקער קאַמף פון ישׂראֵל צווישן די מלוכות פון אַלטן מזרח, ווערט פארענדיקט מיטן גרויסן סינטעז פון די נביאים: די נאַציע איז דער קערן — די מלוכה די שאַלעכץ. די שאַלעכץ ווערט צעבראַכן אָבער דער קערן בלייבט. און אויב דער קערן איז געוונט וועט די נאַציע תמיד קענען איינהיטן איר אויטאָנאָמיע אין דער אַרומיקער סביבה און דינען אַלס „פּאָן פאַר פעלקער“, אַלס מוסטער פון גייסטיגער שטאַנדהאַפטיקייט“.

מהאי טעמא ווערט אויך פארשטענדלעך וואָס דובנאָוו דער ראַציאָנאַ־

ליסט, דער קאלטער בעל שכל, וואָס האָט אין זיין פריער יוגנט שטאַרק זיך איינגעריסן מיטן טראַדיציאָנעלן יידישן לעבנס־נוסח, זעט פונדעסטוועגן אין שאַצט אָפּ אַביעקטיוו דעם זין פון תלמוד און תלמודים ווי אַ מין שוין־פאַנצער איינצוהאַלטן די נאַציאָנאַלע דיסציפלין. „דער תלמוד איז קודם כל אַ געשריבענער דענקמאָל פון דער נאַציאָנאַלער העגעמאָניע פון די יידי־שע אויטאָנאָמע צענטערן אין דער רוימישער פּאַלעסטינע און אין פּערס־שען בעל; א דענקמאָל פון דורותדיקע, אָנשטרענגונגען פון די פּאָלקס־פירער צו שאַפן אַ האַרטע שאַלעכץ פון געזעצן אַרום דעם צעברעקלטן נאַציאָנאַלן קערן“.

און באַמת, וווּ וועט מען געפונען אַ פּאָלק אין דער וועלט, וואָס זאָל פרייוויליג אָן דעם דרוק און מורא פון מלכות, פון שטראַף, נעמען אויף זיך דעם עול אונטערוואַרפן זיך אַזאַ שטרענגן ריגאָר, אַזאַ קאָדעקס, וואָס איז פאַרמולירט אין תלמוד, אין שלחן־ערוך, און יידן האָבן דאָך געלעבט מיט דער אייזערנער זעלבסט־דיסציפלין אין משך פון אויפֿיל יאָרהונדערטער אין דער גאַרער צעשפּרייטיקייט. דאָס האָט זיך דאָך מיט דער צייט פאַר־וואַנדלט אין דעם יידישן לעבנסשטייגער, געוואָרן דער דרך החיים פון יידן איבער דער וועלט.

דובנאָווס געשיכטע שייטט זיך אונטער נישט נאָר אין דעם וויסנשאַפֿ־טלעכן מעטאָד נאָך אויף אין אינהאַלט.

אין דער עלטסטער תקופה פון דער יידישער געשיכטע האָט דובנאָוו נאַטירלעך, אויסגענוצט אַלע נייטע אַרכעאָלאָגישע אַנטדעקונגען און פּאָר־שונגען, וואָס די פריערדיקע געשיכטע־שרייבער — גרעץ איינגערעכנט — האָבן נאָך די דאָזיקע קוועלן נישט געהאַט. ערשט אין די לעצטע 70 יאָר האָבן די אויסגראַבונגען אין עגיפּטן, מעסאָפּאָטאָמיע און ארץ ישראל גע־עפנט פאַראַלעלן צו געשעענישן פון די סאַמע אַלטע תקופות פון ישראלס געשיכטע. אייניקע ביישפּילן:

די טאָוולען פון טעל־על־אַמאַרנע וואָס זענען אַנטדעקט געוואָרן אין עגיפּטן אין 1887 באַלויבטן די לאַגע אין פּאַלעסטינע אונטער דער עגיפּט־שער הערשאַפּט אין 15־טן י"ה פ"ק. די דאָזיקע טאָוולען וויוון אונז דעם פּראָצעס גופּאָ ווי די העברעאישע שבטים זענען אריינגעדונגען קיין כנען, און זיי באַלייבטן די תנאים, ביי וועלכע די ישראלים האָבן דעראָבערט דאָס דאָזיקע לאַנד.

די אַנטדעקונג פון דעם קאָדעקס האַמוראַבי (אָדער האַמוראַפי) אין 1902 האָט דערטראַגן צו אונז אַ ווידער קול פון צוויי טויזנט יאָר פאַר אונז זער צייט רעכענונג, ווען דער באַבילאָנישער קעניג האַמוראַבי איז געווען דער הערשער איבער כנען (דרך אַנכי, מ'נעמט אָן אַז האַמוראַבי איז אַמרוּפּל

דער קיניג פון שנער, וואָס איז דערמאָנט אין ספר „בראשית). דער דאָזיקער
געזעץ־קאָדעקס איבערראַשט מיט זיין ענלעכקייט צו „תורת־משה“, דאָס איז
אַ באַוווּיזן אויף דער קעגנזייטיקער השפעה און קרובחשאַפט צווישן אַלע
קולטורן פון פּאָדער־אזיע אין צווייטן יאר טויזנט פ"ק.

די אַראַמייאישע פּאַפּירוסן פון עלעפּאַנטינע (אַנטדעקט און דורכגע־
לייענט אין די יאָרן 1906-1911) באַשטעטיגן די עקזיסטענץ פון אַ גרויסער
יידישער קאָלאָניע אין עגיפּטן אין זעקסטן און פינפטן יאָרהונדערט פ"ק
— לאַנג פאַר דער אַנטשטייאַנג פון גרויסן יידיש־העלעניסטישן צענטער
אין אַלעקסאַנדריע.

די אויסגערעכנטע און אַנדערע, נאָך נייערע אויסגראַבונגען, באַשטע־
טיגן וואָס אַמאָל מער, אַז די פּאַרשידענע פּאַסירונגען, וואָס ווערן דערמאָנט
אין תנ"ך האָבן דוקאָ יאָ אַן אָנהאַלט אין דער דעמאָלסדיקער רעאַליטעט.

אַזוי למשל דערצייילט זיך אין אַ בוך, וואָס איז מיט עטלעכע יאָר צו־
ריק דערשינען אונטערן נאָמען „אור“ (אור־כּשרים פון חומש) פון לעאָ־
נאַרד וואַל — דירעקטאָר פון דער שותפותדיגער עקספּעדיציע פון בריטי־
שען מוזיי און פון מוזיי ביים פענסילוועניער אוניווערסיטעט, — אַז געאָ־
לאָגישע פּאַרשונגען פון די פּאַרשידענע ערד־פּלאַטען, וואָס מ'האַט געפונען
אין דער אויסגעגראַבענער שטאָט „אור“ באַוווּיזן מיט זיכערקייט, אַז ס'איז
טאַקע פּאַרגעקומען אַ מבול. און דער מחבר גיט צו, אַז אויב מ'וועט פּרעגן:
אין דער תורה שטייט דאָך, אַז עס איז פּאַרגעקומען אַ מבול איבער דער
גאַנצער וועלט — איז דער ענטפּער: דאָס איז דעמאָלסט געווען די וועלט.
אַקוראַט, איידער מ'האַט אַנטדעקט אַמעריקע אָדער אויסטראַליע איז די
„גאַנצע וועלט“ געווען אַן אַמעריקע און אויסטראַליע.

דובנאָוו פלייסט זיך צו באַוווּיזן ווי הימל־ווייט ס'איז געווען דער קוּס
און די פּאַרשטעלונג פון יידן וועגן גאָט, וועלט, מענטש און די גאָרע יצירה
לגבי די אַרומיקע פעלקער, וואָס האָבן געהאַלטן פון פּילגעטעריי, פּאַליטע־
איזם, ווייל ווירקלעך, יעדעס פּאָלק האָט אין זיין עפּאָס אַ באַשטימטע פּאַר־
שטעלונג ווי אַזוי וועלט און מענטש איז באַשאַפֿן געוואָרן און דורך דעם
עפּאָס קומט פּאַקטיש צום אויסדרוק דער גייסטיקער ניוואָ פון געגעבענע
פּאָלק. דובנאָוו זאָגט דעריבער:

„פּאַרגלייכט מען די טיפּזייניקע קאָסמאָגאָניע פון ספר „בראשית“ מיט
יענע עלעמענטן פון דער אַלט־אַריענטאַלישער מיטאַלאָגישע זעט מען קלאָר
איינ, ווי הויך דער געדאַנק פון ישראל, פּאַרקערפּערט אין זיינע אויסדער־
וויילטע גייסטער, האָט זיך אויפגעהויבן איבער די־דאָזיקע פּרימיטיווע פּאַר־
שטעלונגען, שאַפּנדיק פון זיי אַ פּונדאמענט פאַר אַ נעלייטערטער רעליגיאַ־
עזער וועלט אַנשוואַונג...“ אַלע געשיכטלעכע שילדערונגען פון דער תורה

און פון די כראַניקספּריס זענען דורכגעדרונגען מיט איין מעכטיגער איר-
דיע: מיט דער אירדיע פון דער איינהייט און שכלדיקייט פון די היסטאָרי-
שע געשעענישן, וועלכע ווערן אָנגעפירט דורך איין העכסטן זיטלעכן ווילן".

און טאָקע, נעמט למשל דעם באַרימטן גילנאמעשעפּאָס פון די פּער-
סיער, איז פּאָקטיש דאָרטן דאָ נישט קיין קאָסמאָגאָניע נאָר אַ טעאָגאָניע. עס
ווערט דאָרטן דערציילט וועגן דער באַשאַפונג פון די געטער גופאָ און וועגן
דעם קאָמפּ צווישן זיי, וואָס האָט זיך פּאַרענדיקט מיטן נצחון פון וועלט
הערשער מאַררוק איבערן אור-כאַאָס אין געשטאַלט פון דער געטער-מוטער
טויאמאט (תהום).

אין „בראשית" דאָקעגן ווערט „די וויסנשאַפטלעכע דערקלערונג פון
וועלט אָנהייב איינגעוויקלט אין אַ רעליגיעזן לבוש. נאָט דערשיינט דאָ נישט
אַלס פּראָדוקט פון דער נאַטור אויך נישט אַלס פּאַרקערפּערונג פון איינער
פון אירע קרעפטן, ווי דאָס איז דער פּאַל ביים פּאַליטעאיזם, נאָר אַלס שע-
פּער פון דער נאַטור, אַלס אייביקפּאַראַנענער און נישט קיין געשאַפּענער; די
וועלט איז נאָטס שאַפונג און נישט עפעס פּיינטלעכס צו אים, וואָס ער איז
גובר דורך קאָמפּ".

און לויט יידישן באַנעם איז די קרוין פון דער געטלעכער יצירה דער
מענטש. וואָס איז געשאַפּן געוואָרן, לויט נאָטס-געשטאַלט און איז באַשאַפּן-
קען מיט אַ ניצוי פון געטלעכן גייסט. און די גמראָ אין סנהדרין זאָגט אויפן
פּסיק: „ויברא אלהים את האדם בצלמו" כדי עם זאָל נישט זאָגן איין
מענטש צום צווייטן: מיין פאָטער איז גרעסער פון דיין פאָטער... יעדער
איינער איז מחויב צו זאָגן: „צוליב מיר איז באַשאַפּן געוואָרן די וועלט".
דאָס מיינט, אַלע מענטשן שטאַמען פון איין מקור, האָט דעריבער יעדער
איינער זיין באַזונדערן ווערט און קיין שום מענטש קען נישט אָפּשאַפּן די
דעכט פון אַ צווייטן מענטשן.

מיט גרויס פּאַטאָס זאָגט דובנאָוו: „פּאַרגלייכט מען די גייסטרייכע מל-
כים-כראַניקעס מיט די גלייכצייטיגע אַסירישע כראַניקעס און דענקמאָל-
אויפּשריפטן קריגט מען אַ קלאָרן באַגריף וועגן חילוק צווישן דער גלענצענ-
דיקער אויסערלעכקייט פון דער אַסיריש-באַבילאָנישער ציוויליזאַציע און
דער באַשיידענער, אַבער, טיף-גייסטיקער קולטור פון ישראל. אַזאָ דער-
שיינונג ווי דאָס נביאות, אין זיין העכסטער עטישער פּאַזע, איז לחלוטין
פּרעמד געווען די אַלט-אָריענטאַלישע פּעלקער — דאָס איז געווען דאָס
אויסשליסלעכע אייגנס פון דעם פּאַלק ישראל און יהודה".

ס'איז, מיין איד, אינטערעסאַנט דאָ צו ברענגען ווי אן עדות דעם באַ-
ווסטן אַמעריקאַנער סאָציאַלאָג הענרי דזשאָרדזש, וועלכער האָט געפּאָ-
דערט אז די ערד אין אַמעריקע זאָל נאַציאָנאַליזירט ווערן, וואָס זאָגט אין

זיין ווערק, „פראַגערס און אַרעמקייט“, בעת ער רעדט אַרום די וואונדער־
לעכע פרייהייטלעכע געזעצגעבונג פונם יידישן פּאָלק: „די איבעראשנדיקע
אונטערשיידן צווישן די עניפטישע געזעצן און די יידישע געזעצן זענען
נישט קיין אויסערלעכע נאָר פּרינציפּיעלע. דער ציל פון די ערשטע איז:
דיסציפּלין און אַ פאַרשקלאַפּנדיקער יאָך פון הערשאַפּט — דער ציל פון די
לעצטע איז: די פּערזענלעכע פּרייהייט“... „נישט די אָפּהייטונג פון אייגנ־
טום נאָר די אָפּהייטונג פון דער מענטשלעכער געשטאַלט — דאָס איז דער
ענד־ציל פון משהס געזעצן. זיינע תקנות באַצוועקן נישט צו העלפּן די
שטאַרקע אַנצוזאַמלען קאַפיטאַל, פאַרקערט, זיי זוכן אָפּצוהיטן דעם שוואַכן
פון רויב און פאַרשקלאַפּונג. איבעראַל שטעלן זיי אויף צויעמען פאַר דעם
ענאָאייזם און דער ליבע צו געלט, וועלכע זענען ערליך — אויב מען זאל
זיי לאָזן, איינצוטיילן די גאַנצע מענטשהייט אויף גרויסע פאַרמערס און
קנעכט, קאַפיטאַליסטן און ארבעטער, מיליאָנערן און ארבעטסלאָזע, הער־
שער און פאַרשקלאַפּטע“... „אין אַלע געזעצן פון משה ווערט גערעדט ווע־
גען דער ערד ווי וועגן אַ מתנה פונעם באשעפּער פאַר אַלע זיינע באשע־
פּענישן — קיינער טאר איר נישט אַוועקנעמען אַלס מאָנאָפּאָל“... „און
אויך דערפאַר וואָס עס עקזיסטירט אַ טאַג אין וועלכן עס ווערט פאַרשמומט
די שטימע פונם האַמער — אויך פאַר דעם דאַרף מען זיין דאַנקבאַר דעם
ייִדנטום, דעם געזעץ וואָס איז אויסגערופן געוואָרן אין מדבר־סיני“.

דער גרעסטער אויפטו אָבער, דובנאָווס, איז אין דער באַאַרבעטונג פון
דער נייער און נייסטער יידישער געשיכטע אָנהייבנדיג מיט דער פּראַנציפּ־
זישער רעוואָלוציע פון 1789. דאָ, באַזונדערס אין דער געשיכטע פון רוס־
שען יידנטום, האָט דובנאָוו געשאפּן צום ערשטן מאָל אַ פּובליציסטישע געשיכ־
טע פון אַ פּאָלק, וואָס מאכט הערפּאָלישע אָנשטרענגונגען גובר צו זיין, צו
באַקעמפּן אַלע רדיפות און גזירות, וואָס די צארן און די רוסישע רעאַקציע
האַבן צוגעטראַכט. גלייכצייטיק מוז דאָס פּאָלק אויך אינערלעך מאַכן גע־
וואַלדיגע אָנשטרענגונגען איינצואַרדענען דאָס נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמע לע־
בען צוגעפאַסט צו די באַדינגונגען פון דער נייער צייט, וואָס האָט פון
גרונט־אויס געענדערט דעם אויסזען פון פּאָלק, דורך פאַרוואַנדלען זיך פון
אַ קליינשטעטלדיקער נישט דיפּערענצירטער מאַסע אין אַ גרויס־שטאַטישע־
באַפּעלקערונג מיט מאָדערנע סאָציאַלע און נאַציאָנאַלע באַוועגונגען.

די עשירות פון די אָנגעזאַמלטע מאַטעריאַלן ווי אויך די וויסנשאַפּט־
לעכע ארבעטן פון די לעצטע עטלעכע צענדליג יאָר האָט דובנאָוו געגעבן
די מעגלעכקייט צום ערשטן מאָל, אויף אַ סיסטעמאַטישן אָפּן איבערצו־
געבן די אנדערטהאַלבן יאָרהונדערטיקע געשיכטע פון דעם רוסלענדישן
צענטער.

נישט קיין אפּאָלאָגיק איז דובנאָוו אויסן, ווייל קיין פּאָלק דאַרף נישט

זוכן קיין בארעכטיקונג פאר זיין עקזיסטענץ. אקוראט ווי יעדער יחיד מענטש דארף נישט זוכן קיין זכות-הקים פאר זיין „זיין“, ווארום יעדער מענטש טראגט זיין עקזיסטענץ-בארעכטיגונג אין זיך, ווי עס הייסט אויף העברעאיש, ער איז א „חי נושא את עצמו“; דער פאקט וואָס ער עקזיסטירט בארעכטיקט שוין זיין „זיין“, אזוי אויך יעדעס פאָלק, אומאָפהענגיק דערפון צי עס האָט געשאפן גרויסע ווערטן, צי עס האָט עפעס מתקן געווען פאר דער וועלט אָדער נישט קען נישט דורך קיינעם אָפגעפרעגט ווערן אין זיין רעכט אויף נאַציאָנאַלער אייגנארטיקער עקזיסטענץ. אָט דער עלעמענטאַרער אָבער שטאַלצער קוק אויף דעם „זיין“ פון נאַציאָנאַלן אינדיווידיאַל און האָט געהאַט אַ טיפע ווירקונג אין דעם אויסרייפן פון נאַציאָנאַלן באַווסטן זיין ביי גרויסע טיילן פאָלק.

דובנאָוו איז ווייט נישט געווען קיין אָפגעשלאָסענער קאַבינעט מענטש. ער האָט געהאַט אַן אָפן אויער און אַ טיפן אַרײַנבליק צו דערהערן און צו דערזען אַלץ, וואָס דאָס האַסטיקע לעבן האָט טאַגטענלעך אונטערגעטראָגן גען. דובנאָוו האָט דעריבער מיט טעמפּעראַמענט און מיט קלאַרקייט גלייב־ צייטיג, דעאָגירט אויף די וויכטיגסטע פּראָבלעמען און דערשיינונגען אין ייִדישן און אין אַלגעמײַנעם לעבן פון זיין צײַט.

אין די „בריוו וועגן אַלטן אין נייעם יידנטום“ באַגרינדעט דובנאָוו זיין טעאָריע „יידן אַ גײַסטיקע נאַציע“; דערווייזט די וויכטיקייט פון אויב טאַנאַמיזם פאר אונזער צײַט; ער לייגט פאקטיש אויס אַ נאַציאָנאַל־פּראָגראַם, וואָס איז שפּעטער געוואָרן דער יסוד פון די פּראָגראַמען ביי אַלע ייִדישע נאַציאָנאַלע באַוועגונגען.

אין 1891 לאָזט דובנאָוו ארויס דעם רוף „נחפשה ונחקרה“ א רוף צו זאַמלען פּנסים און אַנדערע היסטאָרישע ווערטפולע דאָקומענטן. אין 1908 גרינדעט ער די „היסטאָרישע עטנאָגראַפישע געזעלשאַפט“ אין פעטערבורג און אין 1909 הייבט ער אַן ארויסצוגעבן דעם דיקן יערלעכן זשורנאַל „יעור“ רייסקאַיאַ סטאַרינאַ“ אונטער זיין רעדאַקציע. ער האָט אויך געגעבן סיס־ מעמאַטישע קורסן אין ייִדישער געשיכטע אין פעטערבורגער אוניווערסיטעט. דורך דעם אַלעם האָט ער דעם אומבאַשרייבלעכן פאַרדינסט, וואָס ער האָט דערצײַגט אַ דור נייע געשיכטע־פּאַרשער, וואָס אַ סך פון זיי האָבן אַלײַן געמאַכט ווערטפולע צושטייערונגען פאר דער נײַ־צײַטיקער ייִדישער היסטאָריאָגראַפיע.

דובנאָוו איז געווען אַ קעמפּער פאר פּרייהייט און חשיבות פון מענטש. שוין אין דער פּריער יוגנט איז זיין ליבלינג געווען לודוויג בערנע, דער ראַפּיד־ נירטער סאַטיריקער אין קאַמפּ קעגן דער דײַטשישער רעאַקציע. דובנאָוו דערצײַלט מיט יאָרן שפּעטער... „צום ערשטן מאל האָב איך דערהערט די שטים פון פּראָטעסט קעגן דעספּאָטיזם... צום ערשטן מאל האָב איך דער־

פילט דעם צויבער פון רעוואָלוציאָנערן גייסט; באַזונדערס בין איך געווען באַגייסטערט פון בערנעס קאמף פאר פרייהייט פון געדאנק, א קאמף, וואָס איז מיר געווען נאָענט פון אייגענער דערפארזונג. אין זיין טאָגבוך שרייבט דובנאָוו אריין... „כסדר דריקט מיך דער באַוווסטזיין, אז מיר איז אויסגע- פאלן צו לעבן אין אן עפאָכע פון דער קאמע שרעקלעכסטער רעאַקציע, צו וועלכער עס נעמט גאַרנישט קיין סוף. אלע אידעאָליסטישע שטרעבונגען ווערן דערשטיקט, עס הערשט ברויטאלער כוח, די מאַכט פון סאָלדאַט און פאָליציי. דער געדאַנק ווערט פארפאָלגט, דאָס געוויסן אַנטערדריקט... עס דערנענטערט זיך דער יאָרטאָג פון א גרויסער היסטאָרישער געשעעניש (די פראַנצייזישע רעוואָלוציע פון 1789), און האַלב איינאַפּע, וועט זי באַ- געגענען מיט פאראַכטונג און מיט אָנגעשפּיזטע באַגעטן... אין א צווייט אָרט אין זעלבן טאָגבוך: „א שרעקלעכע, א געמיינע צייט! וואָלט איך גע- ווען פיזיש געזונט און אליין, וואָלט איך אַוועק קיין אַמעריקע אויף שטענ- דיג, כ'וואָלט בעסער געגאַנגען האַלץ האַקן אין א פריי לאַנד אידער צו זיין א שרייבער אין דעם לאַנד פון ווילסיר, קנעכטשאַפט און דעספאָטיזם... טיילמאָל וואַכט אין מיר אויף א צאָרנדיגע ענערגיע, דעמאָלט דוכט זיך מיר, אז איך בין פעאיק צו א גרויסער טאַט. איך וואָלט געקעמפט מיטן דעספאָ- טיזם, געקעמפט פאר מין באַלידיגט פאָלק, פאר דער צעטראַקטענער פריי- הייט, פאר די רעכט פון מענטש, ביז איך וואָלט געפאלן אין קאַמף...“ (וואָס וואָלט דובנאָוו שוין געזאָגט צו אַנווער היינטיג שטיקעלע צייט?)

דובנאָוו האָט שטאַרק ליב געהאַט זיין פאָלק. די בקיאות זיינע אין די ווייטע פארהוילענע וועגן פון היסטאָרישן גאַנג פון יידישן פאָלק, זיינע ליי- דען, זיין גרויסע וויטאלע קראַפֿט, זיין אַמגעשטימטער דורשט צו גייסט- גער יצירה האָט איינגעפלאַנצט אין אים אַט דידאַזיקע ליבע. אין זיין טאָג- בוך שרייבט ער: „איך האָב ליב, שטאַרק ליב, די דאָזיקע באַנאַכטע מאַסע, וואָס האָט אויסגעהאַלטן אלע צרות און רדיפות נאָר א דאַנק דעם כוח פון איר גייסט — אַ זעלטענע, און אפשר איינציקע דערשיינונג אין דער מענטש- לעכער געשיכטע.“

ער באַטראַכט יידן, ווי אַן אויסנאַם־נאַציע, אַ גייסטיקע נאַציע, וואָס האָט באַוווּזן צו ווערן דער זעלטענער פענאַמען אין דער געשיכטע פון דער מענטשהייט, צו זיין צעשפּרייט אויפן גאַנצן כדור האַרץ (היינט צו טאָג למשל, וואוינען יידן אין העכער הינדערט לענדער), אַן מלוכהשע פאַרמען און דאָך אויפצוהאַלטן דאָס אייגענע נאַציאָנאַלע פנים להכעיס אלע דרויסנ- דיקע און נישט ווייניג אינערלעכע מכשולים און מינעות.

זיין ליבע צום גערודפמן פאָלק האָט ער נישט פאראַטן ביזן לעצטן אַטעם־צויג זיינעם. זיין טאַכטער סאָפיע דובנאָוו־ערליך שרייבט: „אז די קאַטאַסטראָפּע האָט זיך אָנגערוקט, האָט ער נישט געוואָלט מאַכן קיין איי-“

שרויט כדי זיך צו דאטעווען. דאָס לעבן פון פּאָלק אין געווען זיין לעבן; דער אומקום פון די יידישע מאסן אין געוואָרן זיין אומקום. דער אנאָלד שרייבער פון א סך שרעקלעכע טעג אין לעבן פון זיין פּאָלק האָט דאָס לעצטע טעג סאַמע שרעקלעכע בלאַטן פאַרשריבן מיט זיין אייגן בלוט. ער איז אומגעקומען צוזאַמען מיט די יידן אין ריגער געטאָ דעם 31-טן דעצעמבער 1941.

* * *

דובנאָווס לערע זיינע ווערק זענען פאַר אונז אַן אומאויסשעפּלעכער קוואַל אויך פאַר אונזער היינטיקייט אין אויך פאַרן מאָרגן.

ס'איז דאָך בלתי ספק, אז מיט דעם אָנקום פון דער צווייטער וועלט־מלחמה און דעם גרויזאמען חורבן פון אונזער פּאָלק האָט זיך געענדיקט א גאַנצער פּעריאָד אין דער יידישער געשיכטע און ס'הייבט זיך אָן א נייער פּעריאָד, וואָס טרעפט דעם רעשט פּאָלק קאַנצענטרירט אין צוויי גרויסע שעפּערישע צענטערס מיט א גוואַלטיק אויסגעשפּרייטער דיאספּאָרע. איז דאָס פּראָבלעם פאַר אונז היינטיקע ווי אויך פאַר די נאָכקומענדיגע מאד־גענדיקע צו זאָרגן דערפאַר, אז ס'זאָלן זיך מערן די כוחות און מיטלען. וואָס קענען באוואַרענען אויפן בעסטן אופן די ווייטערדיקע נאַציאָנאַלע עקזיסטענץ.

ס'טאר דעריבער נישט זיין קיין מחלוקה ווער עס זאָל דאָמינירן — דאָס פּאָלק איז דאָס פּרימערע! אַלץ אַנדערס, אַפילו די מלוכה זענען נאָך מיטלען אויף צו באוואַרענען דעם קיום האומה. די צייט פּאָדערט פון אונז צו זוכן דעם סינטעז אין יידישן לעבן. אַלע פּאָזיטיווע דערשיינונגען, אַלץ וואָס האָט א ווערט פאַר דעם חיזוק פון דעם נאַציאָנאַלן לעבן דאַרף אונז זיין טייער און הייליק. ישראל און די ישובים אין דער צעשפּרייטקייט זענען גלייכווערטיקע פּאַקטאָרן און דאַרפן געהיטן ווערן, געפּלעגט און געשטאַרקט ווערן צום גונסטן פון נאַציאָנאַלן קיום.

מיר מוזן אויך געדענקען, אז דער גורל פון אונזער זיין איז ענג געבונדן מיטן גורל פון דער גאַרער וועלט. פון דער גאַרער מענטשהייט. מיר מוזן דעריבער זיין פאַראייניקט מיט דעם טייל וועלט, וואָס קעמפט פאַר פּרייהייט, גערעכטיקייט און שלום. קיין שום טאַטאַליטאַרע מלוכה־פּאַרם, פון וואָס פאַר א קאָליר ס'זאָל נישט זיין, טאָר נישט האָבן קיין אָרט אין אונזער מיט. דער קאַמף פאַר דער וועלט־גאולה איז אונזער קאַמף! ווי זאָגט ר' שלמה אין פּרץ'ס „גאַלדענער קייט“: „אויסגעלייזט מוז ווערן די וועלט פון פיין און שרעק“. די וועלט! נישט נאָר די יידן.

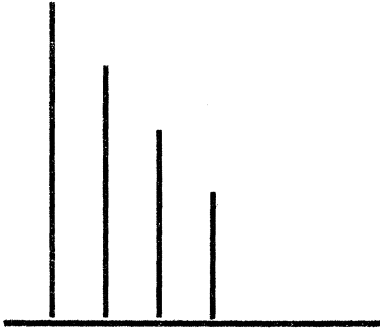
נאָך מער, לויט טיף־יידישער באַנעמונג איז די אמתע גאולה געבונדן מיט דער אויסלייזונג פון דער גאַרער יצירה, פון דעם נאָרן באַשאַף — ווען

פרידן וועט הערשן צווישן אלע לעבעדיגע ברואים, ווען ס'וועלן מתוקן
ווערן אלע פנימות אין דער יצירה, ווען ס'וועט אראפנידערן דער אור-הגד
נוז — דאָס פאַרבאַרגענע ליכט מששת ימי-בראשית, ווען ס'וועט קומען דער
יום שכולו טוב, ווען שבת וועט זיין אויף דער וועלט!

דער דאָזיקער גלויבן, דער טראַדיציאָנעל-ייִדישער בטחון קען פון אונז
נישט אַרויסנעריסן ווערן להכעיס אלע ביזן פון וואָס מיר זענען געווען
און זענען עדות.

Simón Dubnov

Su Vida y su Obra

por

M. Mandelman

